

Συμβάν, Περιβάλλον και επιλεκτική οργάνωση της Μνήμης.

Η εκπομπή «Δεν ξεχνώ», 1983-1995,
του Ραδιοφωνικού Ιδρύματος Κύπρου*

ΑΛΕΚΑ ΜΠΟΥΤΖΟΥΒΗ

«... η μετάδοση θα μπορούσε να είναι μια γραμμένη σελίδα, μια αφήγηση που εξιστορεί
το θρύλο των προγενέστερων και που ο καθένας θα διαβάσει
και θα ξαναγράψει με το δικό του τρόπο»

Jacques Hassoun

ΣΤΟ ΡΑΔΙΟΦΩΝΙΚΟ Ίδρυμα Κύπρου, άρχισε το '83 και συνεχίζεται αδιάλειπτα έως σήμερα μία εκπομπή με τίτλο «Δεν Ξεχνώ»¹ αφιερωμένη στις διακόσιες χιλιάδες πρόσφυγες του κυπριακού ελληνισμού, οι οποίοι μετά την τουρκική εισβολή του '74 εξαναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τον τόπο γέννησής τους και να εγκατασταθούν στο ελεύθερο τμήμα του νησιού.

Η παραγωγός της εκπομπής Ηρα Γενακρίτου,² άρχισε τη συνεργασία της με το ΡΙΚ το '75 με την εκπομπή «Εμείς κι ο Κόσμος μας».³ Ακολούθησαν άλλες μικρότερες σειρές, όπως: «Πετάγματα της μνήμης», «Θυμάμαι δεν ξεχνώ», «Εγώ που ζω μακριά σου»⁴ και «Οι μαρτυρίες».⁵

Η εκπομπή «Δεν Ξεχνώ» ξεκίνησε ως εβδομαδιαία και δεκαπεντάλεπτη. Γρήγορα έγινε ημίωρη χωρίς ν' αλλάξει η ημέρα και η ώρα μετάδοσής της.⁶ Στη συνέχεια, επειδή οι μαρτυρίες πλήθαιναν αισθητά και ο ραδιοφωνικός χρόνος της εκπομπής παρέμενε ο ίδιος, αφαίρεσε τα εμβόλιμα λογοτεχνικά κείμενα και περιόρισε τη μουσική.⁷

Το '93 η νέα της αλλαγή συμπίπτει με την άνθιση της ελεύθερης ραδιοφωνίας στην Κύπρο. Η εκπομπή έγινε ζωντανή, ωριαία και με δυνατότητα τηλεφωνικής παρέμβασης των ακροατών/τριών. Η παραγωγός δίνει το λόγο στο κοινό και ζητάει να καταθέσουν τις δικές τους μαρτυρίες ως συμπλήρωμα μνήμης, αλλά όχι ως διάλογο ή σχολιασμό. «Διότι» όπως ισχυρίζεται «... η εκπομπή κύριον στόχον έχει την συντήρησιν της μνήμης».⁸

Η μνήμη καταγράφει και ταξινομεί όλα όσα συμβαίνουν στο άτομο και τα προσλαμβάνουν οι αισθήσεις και ο νους του: ανακαλεί δε γεγονότα όταν υπάρξει εξωτερικό ερεθισμα, άμεση ή συνειρμική προτροπή ανάκλησης.⁹ Τότε φαίνεται ότι: ήχοι, μυρωδιές, γεύσεις, χρώματα και εγγραφές της αφής συνοδεύουν το συμβάν που ανακαλείται. Όλα αυτά πλαισιώνουν τα πραγματικά συμβάντα και λειτουργούν ως χώρος διάχυσης τόσο των ευχάριστων, όσο και των δυσάρεστων συναισθηματικών καταστάσεων που βιώνουν τα άτομα.

Στο φυσικό, ιδιαίτερα, αλλά και στο δομημένο περιβάλλον εκεί όπου συντελούνται τα δρώμενα, το άτομο υπάρχει και λειτουργεί ως ιστορικό υποκείμενο, με όλες τις αισθήσεις του σε εγρήγορση. Έτσι, όταν συμβεί ένα πολύ ευχάριστο γεγονός, αυτό βιώνεται από το άτομο, με την απόλυτη μοριακή συμμετοχή των αισθητηρίων οργάνων του, καταγράφεται δε αυτούσιο στη μνήμη του χωρίς εκλογικεύσεις, λογοκρισίες ή αποκρύψεις. Τα πραγματικά δεδομένα αποτυπώνονται τότε συμπαρασύροντας και ενσωματώνοντας όλα τα εξωτερικά ερεθίσματα που εκπέμπει το περιβάλλον συμμετέχοντας στο ευχάριστο συμβάν. Η απόλυτη «διονυσιακή» συμμετοχή των αισθήσεων στοχεύει, όχι μόνο στη διαστολή του χρόνου απόλαυσης, αλλά και στη βαθύτερη, κατά το δυνατό ανεξίτηλη, αποτύπωση της τελευταίας λεπτομέρειας προκειμένου να εξασφαλιστεί η ακρίβεια, η πληρότητα και η ένταση της βίωσης στις μελλοντικές ανακλήσεις του συγκεκριμένου συμβάντος, στοιχεία που συγκροτούν την υποκειμενική πρόσληψη.

Ένα πολύ βίαιο γεγονός, αντίθετα, όντας οδυνηρό, προσκρούει στην άρνηση του ατόμου να το αποδεχθεί. Επειδή όμως αυτό είναι πραγματικό, έχει συντελεσθεί και αφορά το άτομο αποδέκτη, ένας τρόπος για να το αντιμετωπίσει είναι να το θρυμματίσει και να το αφήσει να διαχυθεί στο χώρο, όπου συντελέσθηκε το συμβάν εγγράφοντας ένα τμήμα μόνο της πραγματικότητας, ενώ τα υπόλοιπα διατηρούνται ως στοιχεία του περιβάλλοντος. Με τον τρόπο αυτό το άτομο διευκολύνεται να ενσωματώσει θραύσματα του συμβάντος, ώστε να μη διαταραχθεί η ισορροπία του στη συγκεκριμένη στιγμή. Παράλληλα, μεταφέρει τα δυσπρόσιτα κομμάτια που δεν μπορεί να εξαφανίσει, γιατί είναι υπαρκτά, και τα εναποθέτει σε στοιχεία του περιβάλλοντος.

Έτσι το θρυμματισμένο συμβάν αποφορτίζεται μεν προσωρινά, παραμένει όμως ανοιχτό και επανέρχεται ενοχλητικά οσάκις υποκινείται από εξωτερικά ερεθίσματα, όπως η συγκεκριμένη ραδιοφωνική σειρά «Δεν Ξεχνώ» ή ανακαλείται από τα ίδια τα άτομα στην προσπάθειά τους να αντιμετωπίσουν εκκρεμότητες του παρελθόντος προκειμένου να διευκολύνουν την εξισορρόπηση της ζωής τους.

Η επαναφορά κάθε νέου στοιχείου αναδιατάσσει την αμέσως προηγούμενη εκδοχή του συμβάντος που βίωσε το άτομο, το οποίο με τις διαδοχικές αναδιατάξεις ενδυναμώνεται και αισθάνεται ότι αποκτά τον έλεγχο του παρελθόντος. Συχνά μία μετακίνηση φωτίζει διαφορετικές πτυχές, οδηγεί σε νέες εκδοχές και σε ορισμένες περιπτώσεις αλλάζει ακόμη και τη θέση των αφηγητών/τριών απέναντι στα δρώμενα.

Όσotόσο θα παραμένουν «σιωπές» και «αφωνίες», που αποτελούν δηλωτικά της αδυναμίας του ατόμου να περιγράψει λεκτικά ένα καλά κρυμμένο μνημονικό θραύσμα οδυνηρού βιώματος.¹⁰

Η επιθυμία και η ανάγκη του ατόμου να αντιμετωπίσει την πραγματικότητα αποτελεί την κινητήρια δύναμη που συντελεί στη σταδιακή αποκάλυψη των παραλλαγμένων θραυσμάτων του οδυνηρού συμβάντος, στην απόσπασή τους από το περιβάλλον και στην επαναφορά τους στην αρχικά καταγραφωμένη μνήμη.

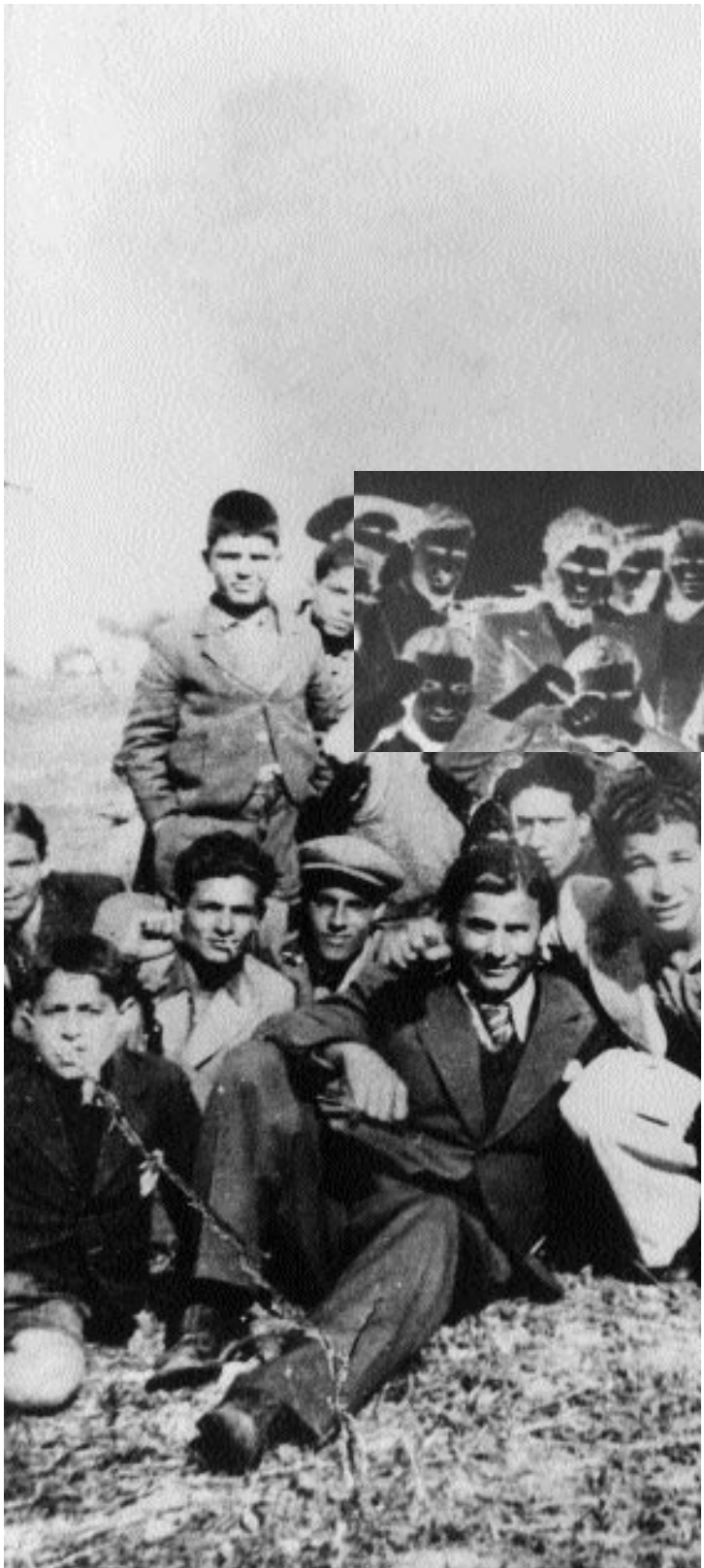
Στην περίπτωση βέβαια μιας Ραδιοφωνικής εκπομπής, θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη το γεγονός ότι, όταν η ανάκληση ατομικής μνήμης συλλογικών βιωμάτων γίνεται δημόσια, είναι περισσότερο ελεγχόμενη και αυτο λογοκρινόμενη από ότι μια ιδιωτική συζήτηση-εξομολόγηση, στην οποία επιλέγεται το άτομο, ο τόπος, ο χρόνος, ο συνομιλητής ή η συνομιλήτρια, αλλά κυρίως το θέμα.

Τα Μαζικά Μέσα Επικοινωνίας, ως δημόσιο βήμα κατάθεσης απόψεων, εξ αιτίας της προβολής και του ακροατηρίου, συχνά δημιουργούν προϋποθέσεις επιλεκτικής αξιοποίησης και εκμετάλλευσης των ανακαλουμένων αναμνήσεων. Επεμβαίνοντας ερήμην των ατόμων, στη λειτουργία της μνήμης τους και κατευθύνοντας τους μηχανισμούς με τους οποίους τα άτομα προσλαμβάνουν και ανακαλούν τα συμβάντα της ζωής τους με αφορμή ένα εξωτερικό ερεθίσμα τέτοιο όπως είναι μια ραδιοφωνική εκπομπή.

Σε παρόμοιες περιπτώσεις υπάρχει σοβαρός κίνδυνος, να συρρικνωθεί ή και να μείνει έξω από τη διήγηση το συμβάν, ως αυτονόητο, γεγονός το οποίο μπορεί να οφείλεται στη συχνά τυποποιημένη, σχεδόν επαναλαμβανόμενη ανάκληση κάποιων συγκεκριμένων στοιχείων από αυτά που συμπαρέσυρε το συμβάν.

Στην περίπτωση της εκπομπής «Δεν Ξεχνώ», όπως άλλωστε παρατηρείται σε ανάλογες ραδιοφωνικές ή τηλεοπτικές σειρές, η θεματολογία παρουσιάζει ενδιαφέρον. Είναι αυτή που οριοθετεί την επιλεκτική ανάκληση των καταγραφωμένων βιωμάτων των ατόμων και κατευθύνει το περιεχόμενο της μνήμης που αυτά καταθέτουν, ενώ παράλληλα υπηρετεί τους στόχους των ατόμων ή και των φορέων που έχουν την ευθύνη οργάνωσης και παραγωγής ανάλογων εκπομπών στα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας.¹¹

Γιά την καλύτερη κατανόηση των στόχων θα πρέπει να αναζητούνται οι λόγοι και οι συνθήκες κάτω από τις οποίες ένα άτομο καλείται να ανακαλέσει το μακρινό ή πρόσφατο παρελθόν του, δεδομένου ότι οι τρόποι με τους οποίους επιδιώκεται η συντήρηση της ιστορικής μνήμης, και κατ'επέκταση το περιεχόμενό της, ποικίλουν. Μεταξύ άλλων εξαρτώνται από τον ιδεολογικό προσανατολισμό των ίδιων των ατόμων που καταθέτουν τις μαρτυρίες τους αλλά κυρίως εκείνων που χρησιμοποιούν τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας, προκειμένου να προβάλλουν ένα συμβάν και να το μεταδώσουν πιο άμεσα και αποτελεσματικά χρησιμοποιώντας ως αποδεικτικό υλικό τις μαρτυρίες των ατόμων που το βίωσαν.

Οι σχέσεις των συντελεστών που χειρίζονται τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας με τα άτομα που καταθέτουν τις μαρτυρίες τους σε αυτούς είναι φαινομενικά άνισες. Τα άτομα καταθέτουν τα θραύσματα της μνήμης τους όχι μόνο ως υποκειμενικές βιωματικές αλλά και ως συλλογικές εμπειρίες καθώς επίσης και ως κομμάτια κληρονομημένων αξιών. Δυννητικά μπορούν να μιλήσουν όπως θέλουν και να πουν ό,τι θέλουν για όσα θέματα γνωρίζουν. Όμως τελικά καταλήγουν να κινηθούν σε καθορισμένα, ρητά ή άρητα, θεματικά όρια, με επιλεκτικές αναφορές και συμπυκνώσεις. Έτσι ο πυρήνας των γεγονότων κινδυνεύει να χαθεί ή να μετατραπεί σε αποστεωμένο κατάλοιπο του συμβάντος χωρίς την εγγύμωση των ατομικότητων και του περιβάλλοντος στα πλαίσια του οποίου συντελέσθηκαν· να απογυμνωθεί, δηλαδή, από τον πλούτο που συνοδεύει την κατάθεση της μαρτυρίας των ατόμων που το βίωσαν.

Η δυναμικά μεταβαλλόμενη ανακατασκευή της μνήμης προϋποθέτει τη βούληση των ατόμων να διατηρήσουν ζωντανούς τους δεσμούς τους με το παρελθόν, να έχουν στόχους και οράματα. Παράλληλα απαιτεί την ενεργό συμμετοχή τους σε αυτή τη διαδικασία, προκειμένου να μπορέσουν να διαχειριστούν το μέλλον τους ως συνεδητά ζωντανά ιστορικά υποκείμενα.

Οι προδιαγραφές όμως που προσδιορίζουν τη λειτουργία του Ραδιοφώνου ως Μέσου επικοινωνίας, αναγκάζουν τα άτομα να περιορίσουν στο ελάχιστο τις εξατομικευμένες αποχωρώσεις εγγραφής και πρόσληψης του βιώματός τους, φθάνοντας συχνά στο σημείο να κατευθύνουν την ατομική ροή της αφήγησης με αποτέλεσμα τον κατακερματισμό και την αποσπασματικότητά της. Αυτός ο κατακερματισμός και η επιλεκτική ανάκληση της μνήμης έχει ως συνέπεια την υπαγωγή της ατομικής ιδιαιτερότητας σε μια συλλογικότητα, τα χαρακτηριστικά της οποίας κάποιοι άλλοι της προσδίδουν.

Ο ιδεολογικός προσανατολισμός και οι στόχοι μιας σειράς ανιχνεύονται με πολλούς τρόπους, η χρήση των οποίων απαιτεί ευαισθησία και προσεκτικές αναγνώσεις. Στηρίζεται επίσης στη μελέτη των προϋποθέσεων με βάση τις οποίες ορίστηκε το δείγμα των ατόμων που θα καταθέσουν τις μνήμες τους. Ποια, δηλαδή, άτομα θα κληθούν τελικά να μιλήσουν και με ποιο κριτήριο θα γίνει η επιλογή τους. Ποια αποσπάσματα θα μεταδοθούν από το σύνολο των αφηγήσεων που έχουν καταθέσει και βεβαίως σε ποια συμφραζόμενα θα ενταχθεί ο λόγος τους.

Οι δυναμικές αυτές διαπλοκές αλληλένδετες με τις δυνατότητες των Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας να κατευθύνουν τις διαδικασίες, παρατέμπουν ευθέως στη μνήμη και στο ρόλο που αυτή παίζει, όσον αφορά στη συγκρότηση της ατομικής κυρίως και λιγότερο της συλλογικής ταυτότητας των ατόμων που καταθέτουν τις μαρτυρίες τους, ως ιστορικά υποκείμενα.

Τη σύνθεση όλων αυτών των στοιχείων αναλαμβάνει ένα συνήθως αλλά και περισσότερα άτομα με σκοπό, το αποτέλεσμα που θα προκύψει να είναι ενδιαφέρον για το κοινό προς το οποίο κατ'αρχήν απευθύνεται, ενώ παράλληλα να υπηρετεί τους στόχους των δημιουργών της σειράς αλλά και του φορέα παραγωγής της.

Η ραδιοφωνική εκπομπή λειτουργεί ως το μέσον, το οποίο με ιδεολογικό ιμάντα τους συντελεστές της συνδέει τους πομπούς αφηγητές/τριες με τους δέκτες ακροατές/τριες και τους διευκολύνει να επικοινωνήσουν μεταβιβάζοντας τα μηνύματά της. Παράγοντες που διευκολύνουν την ενσωμάτωση της εκπομπής στην καθημερινότητα των ατόμων που την παρακολουθούν είναι, ο χρόνος ζωής μιας εκπομπής, το ακροατήριο προς το οποίο απευθύνεται και η σταθερή μέρα και ώρα μετάδοσής της.

Μία πρώτη επεξεργασία του υλικού των τριακοσίων εκπομπών της σειράς «Δεν Ξεχνώ»¹² αναδεικνύει ότι το περιεχόμενο της μνήμης των αφηγητών/τριών, που ανακαλείται κατευθύνεται από τη θεματολογία της εκπομπής και προσδιορίζει τους στόχους και τον ιδεολογικό προσανατολισμό της σειράς και της παραγωγού της. Η ίδια, αναφερόμενη στο κριτήριο επιλογής του δείγματός της δηλώνει ότι «εκείνο που θέλουμε εμείς είναι ανθρώπους που να έχουν βιώσει και ν' αγαπούν τον τόπο τους να μιλήσουν για τα γεγονότα που έζησαν και να τ' ακούσουν οι νεότεροι».¹³

Έτσι, ενώ η δήλωσή της παραπέμπει και περιέχει και τους διακόσιους χιλιάδες πρόσφυγες, χωρίς καμία εξαίρεση, φαίνεται ότι η παραγωγός επιλέγει με κριτήρια που η ίδια δίνει στη «μνήμη» φορτίζοντας νοηματικά τις λέξεις «αγαπούν» και «... μιλούν για τα γεγονότα που έζησαν».

Κινούμενη στα πλαίσια αυτού του φαινομενικά αόριστου αλλά ιδεολογικά προσδιορισμένου σχήματος¹⁴ θυμάται τις πρώτες εξορμήσεις που έκανε με το αυτοκίνητο και τη μηχανή στο χέρι

προκειμένου να συναντήσει και να συνομιλήσει με τους πρόσφυγες που ζούσαν στους καταυλισμούς όπου είχαν προσωρινά στεγασθεί και στους συνοικισμούς που οι περισσότεροι από αυτούς πήγαν αργότερα. Μιλώντας για εκείνη την εποχή θεωρεί ότι «γινόταν» πολύ καλή επιλογή ατόμων, αλλά στη συνέχεια όπως εξηγεί «από την μian ώραν συνέντευξην ή αφήγησιν που έπαιρνα, μετά δούλευα το υλικό στο στούντιο με ανταπείσιον γιά να βγάλω τα σημαντικότερα απ’ εκείνα που μου είχαν ’πει, κι εκείνα είναι που άφησα να μεταδοθούν».¹⁵ Γινόταν δηλαδή κοσκίνισμα σ’ εκείνα που της έλεγαν. Οι δύο όροι, λοιπόν, που χρησιμοποιούνται από την ίδια, ο αρχικός και σταθερά επαναλαμβανόμενος «αγαπούν» και ο άλλος που ακολουθεί «τα σημαντικότερα» έχουν ένα συγκεκριμένο βάρος, το περιεχόμενο του οποίου δεν διευκρινίζεται, ανιχνεύεται όμως από την επεξεργασία των εκπομπών.

Έτσι επιβεβαιώνεται μια πραγματικότητα, που αφορά στις τεχνικές και στους τρόπους λειτουργίας των Μέσων, σύμφωνα με την οποία το αρχικό υλικό, που είναι «αληθινό», στη μεταφορά του επιδέχεται επεμβάσεις και επιτρέπει πολλές και διαφορετικές μεταξύ τους χρήσεις, αναγνώσεις και ερμηνείες οι οποίες οδηγούν συχνά στην ανάδειξη μιας λεπτομέρειας σε κεντρικό μοτίβο ή στην αποσιώπηση άλλων λεπτομερειών που πιθανά θα διαφοροποιούσαν το σχήμα. Την ταυτότητα μιας σειράς, προσδιορίζει και η θεματολογία στα πλαίσια της οποίας καλούνται τα άτομα να πουν όλα όσα γνωρίζουν σχετικά και η οποία είναι σαφές ότι αποκλείει οποιεσδήποτε άλλες αναφορές σε τομείς και θέματα της καθημερινής ζωής των αφηγητών και των αφηγητριών που δεν εντάσσονται άμεσα σε αυτήν.

Η θεματολογία της συγκεκριμένης σειράς «Δεν Ξεχνώ», συμβάλλει σημαντικά στην ανίχνευση και στον προσδιορισμό της ιδεολογικής της ταυτότητας, γιατί η επιλογή της είναι αυτή που σε μεγάλο βαθμό προσδιόρισε και το περιεχόμενο των μαρτυριών που κατατέθηκαν και καταγράφηκαν. Η εκπομπή σε όλες τις φάσεις κράτησε τη μορφή αφιερωμάτων με επετειακό χαρακτήρα. Η όποια θεματική κατηγοριοποίηση¹⁶ θα κατέληγε να είναι συμβατική, εφόσον οι διαπλοκές και οι επικαλύψεις παραπέμπουν σε κάποιους βασικούς άξονες-δόγματα, ισχυρότερους από τον τίτλο τους. Ενδεικτικά αναφέρω ότι η κοινωνική ζωή, όπως συμβαίνει σε παραδοσιακού τύπου κοινωνίες, συνδέεται με τις γιορτές του αγίου, τις άλλες θρησκευτικές γιορτές, τους εκκλησιασμούς της Κυριακής και τις εθνικές γιορτές να τελούνται στα πλαίσια ή και στο χώρο της εκκλησίας. Έτσι μέσα από την ιστορία του τόπου αλληλένδετη με τον άγιο ή το μοναστήρι και την ανάμνηση των κοινωνικών παραδοσιακών εκδηλώσεων της κοινότητας, καταδεικνύονται οι ισχυροί δεσμοί των προσφύγων με την εκκλησία. Η έμφαση στην ελληνικότητα του τόπου και τη διαχρονικότητα των παραδόσεων που επιβιώνουν παραπέμπουν στις ρίζες και στην ταυτότητα. Δεν λείπουν οι αναφορές στο ηρωικό παρελθόν και στους ήρωες του νησιού.

Αυτό που αβίαστα αναδεικνύεται είναι μια βαθιά, σχεδόν λατρευτική σχέση με τη θάλασσα, με το φως, με τον παραγωγικό πλούτο και την ευφορία της γης τους. Ωστόσο τα στοιχεία αυτά δεν περιέχονται στο υλικό των άμεσων αφηγήσεων, αλλά προκύπτουν από άλλα συμφραζόμενα. Έτσι σε δεύτερο επίπεδο, αναδύεται μια ζωή απλωμένη σε αργούς ζεστούς ρυθμούς, οργανωμένη γύρω από την εκκλησία, μια σχέση καρτερίας και αυτάρκειας, χωρίς την ανάμνηση του μόχθου, που άμβλυne η βίαιη αποκοπή από τη γη τους και ο χρόνος που μεσολάβησε. Υπηρετώντας, η παραγωγός της εκπομπής, με συνέπεια τη λογική που προαναφέρθηκε, συνειδητά δεν αφήνει κάποια θέματα να διαπεράσουν και να διαταράξουν την ισορροπία των εκπομπών της σειράς «Δεν Ξεχνώ» ενώ τα γνωρίζει και μάλιστα τα επισημαίνει στις συζητήσεις της.

«Σε τούτο μπορούσε κανείς να ιδή κάτι που ξεχώριζε την Κύπρο από την υπόλοιπη Μεσόγειο –ένα γεωργικό νησί που αστικοποιήθηκε πολύ σύντομα, προτού προφτάσουν οι κάτοικοί της ν’ αποφασίσουν πραγματικά τι άξιζε να διατηρήσουν από τις συνήθειες και το περιβάλλον τους. Το μάτι συναντούσε παντού ανησυχητικές ανωμαλίες: την κυπριακήν εκδοχή του ιδιοκτήτη μικρού αυτοκινήτου, λόγου χάρη, να καπνίζει πίπα και να γυαλίζει ευλαβικά ένα Μόργκι Μάνινο· χωριάτες με κοστούμια της πόλης ν’ αγοράζουν κονσερβαρισμένες τροφές και κατεψυγμένο κρέας στην εγγχώρια εκδοχή της Κο-οπ (εραπίβας)· αίθουσες όπου σεβόριανε παγωτά χωρίς τίποτε από τα εξάσια κείνα είδη ζαχαροπλαστικής, τις αληθινές λιχουδιές της Ανατολής, που κάνουν τις πόλεις της Μέσης Ανατολής να μοιάζουν με παραμύθι από τις Χίλμες και Μία Νύχτες· πλήρης σχεδόν απουσία καλού ψαριού ή ψαριζής νοστιμιάς. Απ’ όσο μπορούσα να κρίνω το επίπεδο ζωής του κατοίκου της πόλης αντιστοιχεί περίπου μ’ ενός προαστίου του Μάντσεστερ. Η αγροτική ζωή παρέμεινε σαν ένα είδος υπόγειας αναρροής. Ο χωριάτης γινόταν ήδη περίεργο λεύκανο ενός λησμονημένου τρόπου ζωής. Λευκό ψωμί και λευκά κολλάρια. Ωστόσοον παράπλευρα σ’ αυτόν τον τραχύ και άχαρον κόσμο, τα αληθινά μεσογειακά ήθη αργοσέρονταν –αλλ’ οι δύο όψεις ζωής έμοιαζαν ολότελα διαφορετικές και χωρισμένες η μια απ’ την άλλη. Κοσμοπλημμυρισμένα λεωφορεία έφερναν ακόμη στην πόλη χωριάτες που φόραγαν μαύρες ποδίνες και με παράξενα παλαιότροπα φερσίματα, συνοδευόμενοι από τις γυναίκες και τις θυγατέρες των που πολλές από αυτές είχαν περάσει από ‘περμανάντ’ κι από κατσάρωμα. Υπήρχαν, βέβαια, και ταργάνοι και αλήτες και ποιητάρηδες, αλλ’ οι εμφανίσεις τους ήταν

φευγальные κι’ έμοιαζαν μάλλον χιμαρικές. Δεν μπορούσα να είμαι βέβαιος που ζούσαν, από ποιήθ’ έρχονταν οι μορφές αυτές από τη φυλόλογία του παρελθόντος. [...]

Κάπου, συλλογιζόμουνα, θα υπάρχει μια Κύπρος πέρα από τα κόκκινα γραμμαποκιβότια και τις βλοσυρές αγγλικές σημαίες (που κινιάζαν, δεν ξέρω γιατί, μόνον στους αστυνομικούς σταθμούς) όπου παράξενα τμήματα του μεσογειακού αυτού λαού ζούσαν μια εύθυμη, θορυβώδη, συγκεκριμένη αναρχική ζωή ολότελα δική τους. Πού; Καμιά φορά σταματούσα ανθρώπους στο δρόμο και τους ρωτούσα από ποιήθ’ ερχόταν: κληηούς με μπότες και φυσεκοθήρες που έπιναν κονιάκ κι ακουμπούσαν στις κάννες των ντουφεκιών τους περιμένοντας το λεωφορείο· σοβαρούς παπάδες ή χοτζάδες με τουρμπάνι· βρεακάδες πατριάρχες που κράταγαν φασκωμένα μωρά· γυναίκες με πολύχρωμα κεφαλόμάντηλα. Ανταμείφθηκα με ονόματα χωριών που από τότε μούμειναν στη μνήμη. Αργότερα έμαθα πού ακριβώς θάβρισακ υφαντά και μεταξωτά (Λάπτηος), ή σκαλιστές ντουλάπες και ράφια (Ακανθοί). Η Κυρήνεια ήταν το εμπορικό κέντρο της επαρχίας».

Ντάρελ Λόρενς, *Πικρολέμονα*, σειρά «Ξένη Λογοτεχνία», μτφρ. Αιμ. Χουρμούζιος, εκδ. Γρηγόρης, Αθήνα 1959, σ. 36-37.

Πρόκειται για τα προβλήματα που δημιούργησε αυτή η βίαιη εσωτερική μετανάστευση, η οποία προκάλεσε τεράστιες ανακατατάξεις τόσο στα άτομα όσο και στο χώρο μετεγκατάστασής τους, ανατρέποντας τη δομή και την ποιότητα της καθημερινής ζωής κατά τη μετάβασή τους από τη μία περιοχή στην άλλη με τη διαφορετική γεωφυσική ταυτότητα των χώρων, τις ασχολίες των κατοίκων της, την οικονομική τους κατάσταση και το μορφωτικό τους επίπεδο. Πιο συγκεκριμένα, δεν καταγράφεται το οδοιπορικό της ζωής τους με τις περιπέτειες και τις προσπάθειες που χρειάστηκε να καταβάλουν για την επιβίωσή τους, καθώς και το πώς ενσωμάτωσαν τη διαδικασία μετάβασής τους από τον αγροτικό στον αστικό τρόπο διαβίωσης.

Η προσωπική τους κατάθεση σχετικά με τις δυσκολίες που αντιμετώπισαν στην προσπάθειά τους να προσαρμοσθούν στις νέες, και κάποιες φορές ίσως πολύ διαφορετικές συνθήκες από αυτές που ήδη γνώριζαν, δεν αποτελεί περιπτωσιολογία, αλλά ένα κομμάτι από την ιστορία της σύγχρονης Κύπρου, όπως αυτό καταγράφεται μέσα από τις αφηγήσεις των κατοίκων της.

Ένα άλλο θέμα που δεν θίγει η εκπομπή, είναι η ανομοιογένεια όσον αφορά στον τόπο προέλευσης και μετεγκατάστασης των προσφύγων, η οποία οφείλεται στη βεβαιωμένη προσπάθεια να τους στεγάσουν. Έτσι τους έβαλαν να ζήσουν σε συνοικισμούς χωρίς να έχουν κοντά τους χωριανούς τους και ξαφνικά βρέθηκε «ο ένας άνθρωπος του βουνού δίπλα στον άνθρωπο της θάλασσας».¹⁷ Είναι η μια πόρτα δίπλα στην άλλη, άγνωστοι ξαφνικά· διπλή η αποξένωση και η μοναξιά. Ίσως αυτός να είναι ο λόγος που τους δημιουργήθηκαν αμφιθυμικά συναισθήματα απέναντι στην έννοια πατρίδα· πρώτα οι διαδοχικές ακούσιες και στη συνέχεια εκούσιες μετακινήσεις μέσα στον ίδιο τους τον τόπο. Έτσι, θεωρούν ότι το κομμάτι αυτό που είναι η πατρίδα τους, είναι και η ξενητιά τους.¹⁸ Για τη θεματική της σειράς, θα ήθελα να επισημάνω ότι έχει μια δική της αυτόνομη εσωστρεφή λογική, η οποία αγνοεί συνειδητά την τρέχουσα κοινωνικο-οικονομική και πολιτική επικαιρότητα.

Αυτό αποτελεί επιλογή, γιατί όπως χαρακτηριστικά αναφέρει η παραγωγός της «Αυτά είναι που λέμε και πριν μπορούμε στο στούντιο, να μην μπερδεύομεν πολιτικά θέματα και άλλες πτυχές του προβλήματος. Η εκπομπή αυτή είναι καθαρά και μόνο για συντήρηση της μνήμης».¹⁹ Η εκπομπή «Δεν Ξεχνώ», θέλει να κινείται ανεξάρτητα από τον προβληματισμό, τις ενέργειες και τις προτάσεις που διατυπώνονται και αφορούν στη λύση των ζητημάτων εκείνων τα οποία προσπαθεί να διατηρήσει ζωντανά. Με τον τρόπο αυτό και με υλικά, τις μνήμες που κατατίθενται, τα κείμενα που τις συνοδεύουν και τη μουσική που πλαισιώνει το λόγο, επιχειρεί, στον παρόντα χρόνο, την ανασύνθεση του ιστορικού παρελθόντος.

Επειδή οι τρόποι αξιοποίησης των προφορικών αφηγήσεων από τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας ποικίλλουν, ανάλογα με τους στόχους που πρόκειται να υπηρετηθούν, ο κίνδυνος να παρερμηνευθούν οι προθέσεις των δημιουργών τους περιορίζεται ή αποτρέπειται μόνο εάν δηλωθούν με σαφήνεια οι λόγοι, τα όρια και οι τρόποι επιλογής του δείγματος των ατόμων που καλούνται να καταθέσουν προφορικά μικρότερα ή μεγαλύτερα κομμάτια της ζωής τους. Στη συγκεκριμένη σειρά οι προθέσεις και άρα ο ιδεολογικός προσανατολισμός της παραγωγού της σειράς «Δεν Ξεχνώ» δηλώνεται με σαφήνεια. «Να αγαπούν τον τόπο τους, να θυμούνται καλά και να μην ανακατεύουν την πολιτική». Με αυτό τον τρόπο παράγεται ένα προϊόν, η τελική μορφή του οποίου έχει τη δική της ιδεολογική ταυτότητα προσδιορίζοντας έτσι το είδος της μνήμης που αυτή θέλει να συντηρηθεί δια στόματος προσφύγων. Οι στόχοι της όμως φαίνεται ότι καλύπτουν τις ανάγκες των προσφύγων και εναρμονίζονται με τους προσανατολισμούς του Ραδιοφωνικού Ιδρύματος Κύπρου, με το οποίο συνεργάζεται στο συγκεκριμένο θέμα· ταύτιση στην

οποία θα πρέπει ν' αποδοθεί η μακρά διάρκεια αυτής της εκπομπής.

Όμως η εκ των προτέρων δέσμευση των ατόμων που καλούνται να καταθέσουν τις μνήμες τους, να μην κάνουν καμία αναφορά «σε πολιτικά και άλλα τέτοια» παραπέμπει σε συγκεκριμένο πολιτικό στόχο. Ο στόχος αυτός φαίνεται να αντιστοιχεί σε ανάλογο ιδεολογικό ρεύμα που μπορεί ν' ανιχνευθεί στις δραστηριότητες των προσφύγων του '74 που ιδρύουν τις σωματειακές τους ενώσεις. Σκοπός τους είναι η ενίσχυση του αγώνα, η σύσφιξη των σχέσεών τους και η ανάληψη εκείνων των πρωτοβουλιών που θα τους βοηθήσουν να διατηρήσουν ζωντανή τη μνήμη τους. Στα καταστατικά διακηρύσσουν τους στόχους τους και περιγράφουν τα οράματα της ταυτότητας του κράτους τους όταν αυτό θα απελευθερωθεί. Και είναι φυσικό να διατυπώνονται περισότερα από ένα οράματα γιατί η διαφοροποίηση αποτελεί τη φυσιολογική προέκταση των τάσεων που προϋπήρχαν της εισβολής.

Το όραμα που εκφράζει το Σωματείο «Ελεύθερη Καρπασία» θέλει μια Κύπρο να συνεργάζεται στον αγώνα γιά την απελευθέρωσή της με τους προοδευτικούς τουρκοκυπρίους²⁰ προκειμένου να δημιουργηθεί ένα κράτος, οι κάτοικοι του οποίου θα ζουν ελεύθεροι κάτω από συνθήκες ασφάλειας και ισότητας.²¹

Σε διαφορετική λογική κινούνται οι σκοποί του «Εθνικού Συλλόγου Ζώδιας - Νικόλαος Π. Γιόγκου», τα μέλη του οποίου οραματίζονται ένα κράτος με αμιγώς κυρίαρχη την ελληνική ταυτότητα των κατοίκων, διαπνεόμενο από τα ελληνοχριστιανικά ιδεώδη και μαχόμενο κατά των υλιστικών θεωριών.²²

Οι διαμετρικά αντίθετοι ιδεολογικοί προσανατολισμοί παραπέμπουν, όπως είναι λογικό, σε σαφώς διαφορετικά οράματα που απεικονίζουν την πραγματικότητα. Η υποτίμηση της πραγματικότητας, που απαιτεί η κατάθεση μνήμης να κινείται έξω από τα πολιτικά της συμφραζόμενα, οδηγεί σε δρόμους ολισθηρούς, όπου η αποσιώπηση δεν είναι απουσία, αλλά μισή αλήθεια.

Και είναι περίεργο το γεγονός ότι, ενώ η ανάκληση γίνεται στον παρόντα χρόνο και προσδιορίζεται από τις συνθήκες κάτω από τις οποίες τα άτομα καλούνται ή υποχρεούνται να θυμηθούν, εν τούτοις δεν γίνεται αναφορά σε αυτά τα θέματα, στά πλαίσια μιας εκπομπής που έχει ως θέμα τους πρόσφυγες και στην οποία τα άτομα καλούνται να θυμηθούν κομμάτια του χθες και να μιλήσουν γι' αυτά.

Η ραδιοφωνική αυτή σειρά προτρέπει και ταυτόχρονα περιορίζει τα άτομα που καταθέτουν τις μνήμες τους σε μια «παθητική ρομαντική αναπόληση» του παρελθόντος τους,²³ και δεν τα διευκολύνει να θυμηθούν εκείνα τα γεγονότα, τα οποία θα μπορούσαν να λειτουργήσουν προωθητικά, ως μοχλός διεκδίκησης συγκεκριμένων αιτημάτων με τελικό στόχο το σχεδιασμό του μέλλοντός τους. Αυτό έχει ως επακόλουθο: το πραγματικό χθες που χάθηκε να προσομοιάζει με όραμα φυγής χωρίς να συνδέεται και να διαλέγεται με τη νέα πραγματικότητα. Την ίδια στιγμή οι πρόσφυγες της εκπομπής «Δεν ξεχνώ» προτρέπονται να μιλήσουν για πράγματα και καταστάσεις που έχασαν και τα αναπολούν χωρίς να αναφέρονται στις συνθήκες της καθημερινής τους ζωής μετά το '74· γεγονός που αφήνει μια έντονη αίσθηση κενού. Είναι υπαρκτός ο κίνδυνος να οδηγηθούν τα άτομα που καταθέτουν τις μνήμες τους αλλά και αυτά που τους ακούν σε μια θεματικά προσδιορισμένη αναπαραγωγή μνήμης αυτονομημένης από τη σημερινή πραγματικότητα. Μια καθημερινότητα σφραγισμένη από τις νέες εμπειρίες και τις κατακτήσεις τους.

Άρα η ανάκληση και κατ' επέκταση η συντήρηση τη μνήμης προσλαμβάνεται ως αναφορά σ' ένα χαμένο παρελθόν, το μέλλον του οποίου περιορίζεται στην αναπόληση.

Πρόκειται για μνήμες ζωντανές αλλά στεγανοποιημένες, που παραβλέπουν την πραγματικότητα η οποία αποτυπώνεται στα Καταστατικά των Προσφυγικών Σωματείων και τείνουν στην αυτονόμηση του παρελθόντος από το παρόν –μέσω της συγκεκριμένης νοσταλγικής ανάκλησης– αφαιρώντας από τα άτομα τη δυναμική εκείνη που θα στηρίζει τη μετάβασή τους σ' ένα μέλλον, το οποίο τα ίδια θα μπορούσαν να δημιουργήσουν με τον πλούτο των θετικών και αρνητικών εμπειριών ζωής που κουβαλούν.

* Ανακοίνωση στο Ένατο Διεθνές Συνέδριο Προφορικής Ιστορίας, με θέμα Communicating Experience, το οποίο έγινε στην πόλη Göteborg της Σουηδίας, στις 13-16 Ιουνίου 1996.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Η εκπομπή «Δεν Ξεχνώ» με παραγωγή την Ηρα Γενακίτου καλύπτει την περίοδο από τον Οκτώβριο του '83 έως τον Οκτώβριο του '94. Την περίοδο από τον Φεβρουάριο του '86 έως τον Οκτώβριο του '87 η παραγωγός απουσίασε για προσωπικούς λόγους. Την αντικατέστησε ο Φώτος Φωτιάδης και η μορφή της εκπομπής «θεατροποιήθηκε» και τα άτομα που μετείχαν σε αυτήν υποδύονταν τους εαυτούς τους ως ρόλοι που αναπαριστούν σκηνές από το παρελθόν. Ενώ από τον Οκτώβριο του '95 έως σήμερα, παραγωγός είναι ο Ανδρέας Κουγκίδης και η εκπομπή αλλάζει προσανατολισμό.

Η ενασχόλησή μου με την ραδιοφωνική σειρά «Δεν Ξεχνώ», ξεκίνησε το Μάρτιο του 1992, όταν διατύπωσα μια «πρόταση προγράμματος προφορικής ιστορίας». Στη συνέχεια απευθύνθηκα προς το Ρ.Ι.Κ. προκειμένου να εξασφαλίσω τις εκπομπές της σειράς «Δεν Ξεχνώ» σε αντίγραφα, αλλά και προς τις Πολιτιστικές Υπηρεσίες του Υπουργείου Πολιτισμού της Κύπρου προκειμένου να εξασφαλίσω οικονομική υποστήριξη. Η ανταπόκριση ήταν θετική και η παραλαβή του υλικού από το ΡΙΚ, σε αντίγραφα, άρχισε στις αρχές του 1994 και συνεχίστηκε έως το Δεκέμβριο του 1996. Έχω παραλάβει τριακόσιες εκπομπές σε σύνολο πεντακοσίων, που καλύπτουν την περίοδο από τον Οκτώβριο του '83 έως το Σεπτέμβριο του '94.

Από το ΡΙΚ μου έχει σταλεί επίσης ένας πλήρης κατάλογος με τους τίτλους των πεντακοσίων εκπομπών και τα συνοδευτικά δελτία με τα στοιχεία ταυτότητας της κάθε εκπομπής.

Στις τριακόσιες εκπομπές που έχω παραλάβει, έγιναν αντίγραφα ασφαλείας. Η μέχρι τώρα επεξεργασία τους συνίσταται στην απομαγνητοφώνηση των πρώτων εκατό και στη σύνταξη ονοματολογικού ευρετηρίου των ατόμων που καταθέτουν τις μαρτυρίες τους στις διακόσιες εκπομπές.

2. Η Ηρα Γενακίτου μετά το '74, που υποχρεώθηκε να εγκαταλείψει την Αμμόχωστο και να εγκατασταθεί στη Λευκωσία, ασχολήθηκε με τη δημοσιογραφία και κρατούσε καθημερινή στήλη χρονογραφήματος σε εφημερίδα με θέματα που αναφέρονταν στα προβλήματα των προσφύγων. Τη συνάντησα αρκετές φορές και έκανα πολλές συζητήσεις μαζί της σχετικές με την εκπομπή και τις άλλες της δραστηριότητες. Μου παραχώρησε όλο σχεδόν το υλικό των δημοσιευμάτων της, καθώς και το γραπτό υλικό προπαρασκευής της εκπομπής «Δεν Ξεχνώ». Πρόκειται για ημερολόγια των ετών 1983 -που άρχισε η εκπομπή-, 1984 και 1985, στα οποία κατέγραφε αναλυτικά το θέμα, την οργάνωση, το υλικό και τα άτομα που μετείχαν, καθώς και τα κείμενα πολλών εκπομπών της ίδιας περιόδου.

Το 1995 της πήρα μια μεγάλη συνέντευξη, το υλικό της οποίας, με κωδικό KH1 (A-B) και KH2 (A-B) έχει απομαγνητοφωνηθεί. Οσάκις χρησιμοποιώ αυτό το υλικό η παραπομπή θα γίνεται ως εξής: Βλ. Συνέντευξη, ό.π., σ. ...

3. Η εκπομπή συνεχίζεται μέχρι σήμερα αλλά με διαφορετική μορφή και παραγωγή. Βλ. Συνέντευξη, ό.π., σ. 1

4. Μια εκπομπή για τα παιδιά των εγκλωβισμένων που ζούσαν στην ελεύθερη Κύπρο μακριά από τους γονείς τους και τα προβλήματα που τους δημιουργούσε αυτή η κατάσταση.

Βλ. Συνέντευξη, ό.π., σ. 1-2.

5. Πρόκειται για μικρή καθημερινή σειρά, η οποία κράτησε μόνο μια βδομάδα και είχε διάρκεια γύρω στα 16-17 λεπτά. Κάθε εκπομπή αυτής της σειράς είχε το δικό της στίγμα και αναφερόταν σε κάποια συγκεκριμένη ομάδα ανθρώπων που είχαν βιώσει ή αντιμετώπιζαν κάποιο κοινό πρόβλημα. Ήταν θέματα βιασμών, ανάπηροι ή απόπτες μάρτυρες στο βίαιο θάνατο δικού τους ανθρώπου. Βλ. Συνέντευξη, ό.π., σ. 3.

6. Σε αυτή τη φάση, οι μαρτυρίες εναλλάσσονταν με δικά της κυρίως λογοτεχνικά κείμενα όσο και άλλων τα οποία διανθίζονταν με την κατάλληλη μουσική. Η παραγωγός θεωρεί «ότι ακουστικά ήταν η πιό ωραία μορφή του «Δεν ξεχνώ» γιατί τα κείμενα έδεναν με τη μουσική και τις μαρτυρίες έτσι που δεν την αδυνατίζαν, αντίθετα την δυνάμωναν». Οι απόψεις αυτές δείχνουν ότι το αισθητικό αποτέλεσμα συνιστούσε μία από τις κύριες φροντίδες της, ως πλαίσιο υποδοχής αλλά και προβολής των αποσπασμάτων που μετέδιδε. Βλ. Συνέντευξη, ό.π., σ. 6

7. Βλ. Συνέντευξη, ό.π., σ. 6.

8. Βλ. Συνέντευξη, ό.π., σ. 7.

Ο Jacques Hassoun, στο βιβλίο του, *Το κοντραμπάντο της μνήμης*, Αθήνα, Εξάντας, 1996, αποπειράται να απαντήσει στην τριπλή ερώτηση: Γιατί μεταδίδουμε; -Τι μεταδίδουμε; -Πώς το μεταδίδουμε; Οι έννοιες που πραγματεύεται, ο τρόπος που τις προσεγγίζει με διεισδυτικότητα και ευαισθησία, καθώς και τα παραδείγματα που χρησιμοποιεί, διευκολύνουν την προσπάθειά μας να κατανοήσουμε τα τραύματα και τους μετασχηματισμούς μνήμης και ταυτότητας που προκαλούν στα άτομα οι πολεμικές βαρβαρότητες.

Προσεγγίζοντας το σχήμα: παράδοση - μετάδοση, επιχειρεί την νοηματοδότηση αυτών των όρων και εστιάζει το ενδιαφέρον του στην περιπέτεια της μετάδοσης από τους προγόνους, στους απογόνους. Καταθέτοντας ένα συλλογισμό σύμφωνα με τον οποίο «... ακριβώς το ότι είμαστε διαφορετικοί από τους προγενέστερους μας και ότι οι απόγονοί μας θ' ακολουθήσουν ενδεχομένως ένα δρόμο αισθητά διαφορετικό από τον δικό μας ...» (ό.π., σ. 21) οδηγείται στην παραδοχή ότι η μετάδοση είναι υπόλογη για το παρελθόν και για το παρόν και καταλήγει στη διατύπωση-διαπίστωση ότι «μια επιτυχημένη μετάδοση προσφέρει σ' εκείνον που την παραλαμβάνει ένα χώρο ελευθερίας και μια βάση που του επιτρέπει να εγκαταλείψει (το παρελθόν) για να (το) ξαναβρεί (με ευνοϊκότερους όρους)». (ό.π., σ. 24)

9. Για το ίδιο θέμα βλ. Α. Μπουτζουβή-Μπανιά, «Ατομικότητα μνήμη και συλλογική συνείδηση», *Τα Ιστορικά*, τχ. 18-19, 1993, σ. 227-240.

10. Σύμφωνα με τις απόψεις του Jacques Hassoun, (ό.π., σ. 49 και 53) «η λήθη είναι γόνιμη, και η διεργασία της (λήθης) είναι εκείνη που μας επιτρέπει να σηματοδοτούμε την ύπαρξή μας. Συγκροτείται δε όπως η γνώση, ως μη θύμηση».

11. Το βιβλίο των Henry Hampton and Steve Fayer with Sarah Flynn (ed.), *Voices of Freedom; An oral history of the Civil Right Movement from the 1950s through the 1980s*, USA-N.Y., Bantam Book, 1991, είναι υποδειγματικό στο είδος

του. Οι συγγραφείς του πιστεύουν ότι αποτυπώνει τα γεγονότα που διαδραματίστηκαν στην κρίσιμη για την Αμερική περίοδο του αγώνα των μαύρων αμερικανών εναντίον των λευκών για ίσα πολιτικά δικαιώματα.

Καταγράφει τις φωνές τόσο αυτών που αγωνίστηκαν και πίεσαν για την κατάργηση των διακρίσεων όσο και αυτών που αντιστάθηκαν στις μεταρρυθμίσεις. (σ. XXIII). Αξιοποιεί το τηλεοπτικό υλικό της σειράς «Eyes on the Prize», το οποίο συμπληρώνει με πληροφορίες από άλλες πηγές και με συνεντεύξεις.

Αναδεικνύει τις δυνατότητες των ΜΜΕ να επηρεάζουν την κοινή γνώμη και να αναδιαμορφώνουν τους συσχετισμούς.

Έτσι στα συνοπτικά, σαφή και περιεκτικά εισαγωγικά κείμενα του βιβλίου οι συγγραφείς καταθέτουν τους στόχους, τη μέθοδο, το ενδιαφέρον, την ευαισθησία και το σεβασμό τους ως προς το θέμα που διαπραγματεύονται, αλλά και ως προς τα άτομα που καταθέτουν τις μνήμες τους. Δηλώνουν δε ότι, αν και φιλοδοξία τους ήταν η αμερόληπτη καταγραφή, δεν διεκδικούν υποκριτικά την ουδετερότητα. Σε ένα τέτοιο αγώνα, με τέτοιες ιστορίες, κάτι τέτοιο θα ήταν αδύνατο. (σ. XX)

12. Ολοκληρώθηκε η επεξεργασία των εκατό εκπομπών και η κατηγοριοποίηση των εννοιών που τις διαπερνούν. Από τον αναλυτικό κατάλογο των τίτλων της σειράς «Δεν Ξεχνώ» (Βλ. υποσ. 1) έχει γίνει η βασική θεματική κατάταξη προκειμένου να καταγραφεί και ν' αναζητηθεί η σχετική προς την θεματική των εκπομπών βιβλιογραφία. Τέλος συγκεντρώνεται υλικό από άλλες πηγές σχετικό με τα θέματα της σειράς.

13. Βλ. Συνέντευξη, ό.π., σ. 7.

14. Αντίθετα, ο Jacques Hassoun (ό.π., σ. 114) αναφέρει ότι «Η μετάδοση είναι μια πράξη εδραίωσης του υποκειμένου... Διότι, αν η αδρανής μετάδοση, η επανάληψη, παραπέμπει τις περισσότερες φορές σε μια εξιστόρηση χωρίς μυθοπλασία, η μετάδοση επανεισάγει τη μυθοπλασία και επιτρέπει στον καθένα, στην κάθε γενιά, με αφετηρία το αρχικό κείμενο, να εισαγάγει όλες τις παραλλαγές που θα της επιτρέψουν ν' αναγνωρίσει σ' εκείνο που παρέλαβε ως κληρονομιά, όχι μια ιερή και αναλλοίωτη παρακαταθήκη, αλλά μια δική της μελωδία. Να ιδιοποιηθούμε μια εξιστόρηση για να φτιάξουμε μια αφήγηση, αυτή είναι ίσως η διαδρομή που καλούμαστε όλοι μας να πραγματοποιήσουμε».

15. Βλ. Συνέντευξη, ό.π., σ. 2-3.

16. Οι θεματικοί άξονες σαφείς και αναμενόμενοι. Αφιερώματα επετειακά στο πραξικοπήμα, στην εισβολή, στους αγνοούμενους και στους εγκλωβισμένους. Εορταστικά αφιερώματα σε θρησκευτικές εορτές, αγίους, ναούς, μοναστήρια, όπως και σε χωριά και πόλεις. Δεν λείπουν τέλος τ' αφιερώματα σε ήρωες και ποιητές.

17. Βλ. Συνέντευξη, ό.π., σ. 11.

18. Ενώ αρκετοί από αυτούς δεν κατάφεραν ποτέ να φύγουν από τους συνοικισμούς όπου έζησαν δεκαπέντε-είκοσι χρόνια και τώρα δεν είναι εύκολο να ξαναφύγουν απ' εκεί θα είναι διπλός ξεριζωμός. Βλ. Συνέντευξη, ό.π., σ. 11.

19. Βλ. Συνέντευξη, ό.π., σ. 7.

20. Η Ηρα Γενακρίτου σχολιάζοντας τις θετικές αναφορές που κάνουν οι πρόσφυγες στην εκπομπή της λέει ότι «... οι σχέσεις τους (των ελληνοκυπρίων) με τους τουρκοκύπριους ήταν άριστες. Και ήταν ανάγκη να έχουν και καλές σχέσεις γιατί δούλευαν στα ίδια χωράφια, ζούσαν στην ίδια κοινότητα, αντιμετώπιζαν τα ίδια προβλήματα. Ήταν πράγματι οι σχέσεις τους καλές. Μη ξεχνάμε όμως ότι σήμερα πια στην κατεχόμενη Κύπρο είναι ελάχιστοι οι τουρκοκύπριοι που έχουν μείνει. Έχουν έρθει οι έποικοι πούναι μια άλλη νοοτροπία. Είναι ένας άλλος κόσμος που ούτε ακόμη και οι τουρκοκύπριοι δεν τους δέχτηκαν. Και βρήκαν διέξοδο με το να φύγουν από την Κύπρο». Συνέντευξη, ό.π., σ. 20

21. Αναλυτικά οι σκοποί της ίδρυσης του Σωματείου «Ελεύθερη Καρπασία», που ιδρύθηκε στην Λευκωσία μετά την εισβολή, είναι:

α. «... ενίσχυση του Αγώνα ...

β. ... σύμφιξη σχέσεων μεταξύ όλων των Ελληνοκυπρίων και ιδιαίτερα των προσφύγων.

γ. Η συνεργασία με τις τουρκοκυπριακές οργανώσεις και τους τουρκοκύπριους που επιθυμούν την απελευθέρωση της Κύπρου από τα τουρκικά στρατεύματα εισβολής και κατοχής και η με κάθε τρόπο προσέγγιση με τους προοδευτικούς τουρκοκύπριους για την καλλιέργεια πνεύματος εμπιστοσύνης και συνεργασίας για την ευτυχία και την πρόοδο μιας Κύπρου ελεύθερης, ακέραιης, αδέσμευτης, αποστρατιοποιημένης, όπου όλοι οι κάτοικοι θα ζουν ελεύθεροι και κάτω από συνθήκες ασφάλειας και ισότητας».

22. Αναλυτικά οι σκοποί του «Εθνικού Συλλόγου Ζώδιας - Νικόλαος Π. Γιάγκου», που ιδρύθηκε στη Λεμεσό το 1986, είναι:

α. «Η διατήρησης δια παντός μέσου της Εθνικής μας ταυτότητας και καταγωγής και η προσήλωση των μελών του εις τας Ελληνικές μας ρίζες.

β. Η καλλιέργεια και η ανάπτυξη μεταξύ των μελών του των ελληνοχριστιανικών ιδεωδών και του πνεύματος δικαιοσύνης και φιλαληθείας.

γ. Η καταπολέμησης δια παντός μέσου των Υλιστικών θεωριών.

δ. Η πνευματική, ηθική και κοινωνική αγωγή και διάπλαση των μελών».

23. Ο Jacques Hassoun ισχυρίζεται ότι «όσο περισσότερο η μετάδοση λαμβάνει υπόψη της τη νέα κατάσταση, τόσο λιγότερο θα είναι αμιγής και απλή μεταφορά του παρελθόντος και τόσο περισσότερο θα μπορεί να εγγράψει το υποκείμενο σε μια ανθρώπινη γενεαλογία ικανή να επιτελέσει όχι μια κυκλική τροχιά γύρω από μια απολιθωμένη νησίδα, αλλά μια διαδρομή ικανή να δημιουργήσει ένα διάχυτο πεδίο, ένα δέλτα όπου συναρθρώνονται ετερογενείς κουλτούρες και ζωογονούνται αμοιβαία». (ό.π., σ. 97. Για το ίδιο θέμα βλ. επίσης σ. 93 και 102).